

مقدمه ای بر
نقش تساهل و تسامح در
فراز و فرود تمدن اسلامی
در دوره عباسیان

دکتر عباس عاشوری نژاد
(عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد بوشهر)

محمد علی گشمرد

مهدی شاهسوندی

سرشناسه	:	عاشوری نژاد، عباس، ۱۳۴۷ -
عنوان و نام پدیدآور	:	مقدمه ای بر نقش تساهل و تسامح در فراز و فرود تمدن اسلامی در دوره عباسیان / عباس عاشوری نژاد - محمدعلی گشمرد - مهدی شاهسوندی
مشخصات نشر	:	بوشهر: نایبند، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	:	۱۵۳ص؛ ۲۱/۵×۱۴/۵ س.م.
شابک	:	۹۷۸-۶۰۰-۹۸۲۶۷-۹-۷
وضعیت درست نویسی	:	فیبا
عنوان دیگر	:	مقدمه ای بر نقش تساهل و تسامح در فراز و فرود تمدن اسلامی در دوره عباسیان.
موضوع	:	تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی- تساهل و تسامح
موضوع	:	تاریخ - تاریخ عباسیان- تاریخ علوم اسلامی - نهضت ترجمه
شناسه افزوده	:	گشمرد محمدعلی، ۱۳۵۶ -
شناسه افزوده	:	شاهسوندی، مهدی، ۱۳۶۳ -
رده بندی کنگره	:	DS ۳/۷۷۰۷ ۱۳۹
رده بندی دیویی	:	۹۵۶/۷۰۲
شماره کتابشناسی ملی	:	۵۰۹۷۵۰۷

انتشارات نایبند
نشانی: بوشهر، خیابان بهشت صادق، حدفاصل چهارمضیل - پارک آزادگان، جنب هفته نامه پیغام
تلفن ۰۷۷۳۳۳۵۰۴۱۹

شناسنامه کتاب:

(مقدمه ای بر نقش تساهل و تسامح در فراز و فرود تمدن اسلامی در دوره عباسیان)

عباس عاشوری نژاد/ محمدعلی گشمرد/ مهدی شاهسوندی

طرح روی جلد: عبدالکریم محمدی

نوبت چاپ: چاپ اول، زمستان ۱۳۹۶

تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه

چاپ: بهارستان

قیمت: ۱۵۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۸۲۶۷-۹-۷

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
الف	مقدمه
۱	فصل اول: مفهوم شناسی و سابقه - اهل و تسامح در تمدن اسلامی
۲	تعریف و مفهوم شناسی
۷	مروری بر پیشینه و جایگاه تساهل و تسامح در فرهنگ اسلامی
۲۴	پیشینه تمایلات علمی در قرون نخستین اسلامی
۲۷	دیدگاه های غیر مسلمانان در باره تساهل و تسامح مسلمانان
۳۱	فصل دوم: مروری بر خلافت عباسیان در گستره تمدن اسلامی
۳۲	مروری بر گستره تمدن اسلامی در دوره عباسیان
۴۱	عباسیان و قیام های سیاسی آنان در برابر بنی امیه
۵۲	تساهل در ساختار سیاسی و اجتماعی
۵۸	تساهل و تسامح در نظام دیوانی دیوانسالاری

فصل سوم: نقش تساهل و تسامح در تکمیل و تکامل تمدن اسلامی در دوره عباسیان

تساهل در جذب نخبگان و دانشمندان

تشویق و تاکید و تساهل دین اسلام در یادگیری علم و دانش

تسامح دولت عباسیان در اعتماد به دانشمندان

تأثیر پذیر نخبگان بر شکوفایی تمدن اسلامی

نهضت ترجمه و تساهل و تسامح مسلمین نسبت به ملل دیگر

تساهل علمی اخلاقی امامان شیعه (ع) در دوره عباسیان

فصل چهارم: نقش تساهل و تسامح در انحطاط و انقراض تمدن اسلامی در دوره عباسیان

مقاومت در یادگیری علوم جدید بعد از دوران اقتدار

مسامحه نسبت به توصیه های قرآنی و سنت پیامبر (ص)

تساهل و تسامح در رویارویی با قدرتهای خارجی

فصل پنجم: نتیجه گیری

پيوست

منابع و مأخذ

مقدمه

یکی از ره آورده‌های مهم دین مبین اسلام، پایه‌گذاری تمدن شکوهمندی بود که نه تنها در برهه‌ای از تاریخ، بر فراز تمدن بشری ایستاد، بلکه خود را به عنوان حلقه‌ای درخشان از تمدن بشری تثبیت کرد.

تمدن اسلامی، مروج وسیع اسلام را دست‌کم از پایان فتوحات مسلمین تا ظهور مغولان، از نظر نظم و انضباط اخلاقی، ارتقای سطح زندگی و اجتناب از تعصب و توسعۀ علم و ادب، مدیریت کرد. این تمدن، حتی بعد از افول سیاسی و نظامی اسلام، به دلیل تلاش‌های علمی و هنری ایرانیان، مصریان، اعراب، هندوها، مغولان و دیگر اقوام‌ها و ملت‌ها را در پرتو خود هدایت نمود.

بدون تردید، یکی از شاخصه‌های مهم این تمدن بزرگ، تساهل و تسامح بود. اسلام از همان آغاز با سنت‌های اجتماعی، باورهای ارزش‌ها و عقاید مردم برخورد نظارتی و اصلاحی داشت و از اشتباه‌انگاری مطالبی و بی‌قید و شرط باورهای دیگران پرهیز داشت و به هیچ روی مسلمانان را به زور، وادار به تغییر دادن آیین‌های دیگر نکرد و عرف‌های پذیرفته شده و اصل ملت‌ها را کنار نهاد و از ملت‌های زیر پوشش خود نخواست تنها پیرو یک عرف و عادت باشند و از دستاوردهای علمی و هنری ملت‌های دیگر دوری

کنند، این همه ریشه در آسان گیر بودن دین مبین اسلام و بینش اسلامی داشت.

اسلام، اصل تساهل و تسامح را به معنای درست و دقیق آن، می پذیرد و با بیان های گوناگون، پیروان خود را به تسامح علمی و عملی سفارش می کند. سیره پیغمبر اکرم (ص) و امامان معصوم (ع) انباشته از سفارش های این بزرگواران در باره مدارا و مهرورزی نسبت به دیگران است.

ملاحظه اصل تساهل و تسامح تا آن جا که در چهارچوب اصول و ارزش های اسلامی صورت گیرد و رفتار و برخورد غیرمسلمانان خصمانه نباشد، همیشه مورد تایید اسلام بوده است. با وجود این، تساهل و مدارا در برابر کار خلاف، بی بندوباری و فساد و همچنین تسامح در برابر کسانی که به اساس نظام اسلامی و پایه و ارکان آن یورش می برند، همواره مردود بوده است.

پیغمبر گرامی اسلام (ص) با این که با مخالفان و دشمنان بیش ترین مدارا را می کرد و حُسن خلق، سعه صدر، گذشت، درگذردی، نرمی و ملایمت وی بی نیاز از توضیح است، ولی بر سر اصول کوتاه نمی آمد و اجازه نمی داد احکام و حدود الهی، به خاطر مصلحت اندیشی جارن شود.

این سنت و سیره رسول الله و امامان معصوم (ع) آن چنان تاثیرگذار بود که برخی از خلفای اموی و عباسی را تحت تاثیر قرار داد و به برکت آن تمدن اسلامی در مقطعی از دوره عباسیان بر فراز تمدن های مطرح جهان آن روز قرار گرفت.

خلافت عباسیان (۱۳۲ق تا ۶۵۶ق / ۷۵۰م تا ۱۲۵۸م) یکی از مهم ترین و تاثیرگذارترین دوره از ادوار خلافت اسلامی است. عباسیان موفق شدند بیش از پنج قرن بر بخش های وسیع و مهمی از جهان حکومت کنند و تمدن اسلامی را در قرن های سوم، چهارم و حتی پنجم هجری قمری به بالاترین سطح زمانه خود برسانند، تمدنی که به عنوان "دوره طلایی تمدن اسلامی" شناخته می شود و تا به امروز مایه افتخار مسلمانان است.

آنچه موجبات شکل گیری دوران طلایی فرهنگ و تمدن اسلامی را فراهم نمود، پایه های افزاری آن بود، یعنی آموزه ها و تعالیم قرآن کریم، سنت و سیره حضرت رسول (ص) و در ادامه آن، سیره و معارف امامان معصوم (ع). علاوه بر توجهات عالی برخی خلفا، معصومان (ع) در این راستا، با پرورش و تربیت شاگردانی زبینه ها و شاخه های متنوع علوم، از فقه، کلام، تفسیر و قرائت و تشویق آنان به یادگیری علمی همچون پزشکی، شیمی، نجوم، جغرافیا، ریاضیات ... و آموزش روش مناظره با بزرگان شریعت هایی همچون یهودی، مسیحی، زرتشتی و ... و اعزام این شاگردان به نقاط مختلف جهان آن روز، نقش مهمی در تکوین تمدن اسلامی ایفا نمودند.

خلفای اولیه عباسی بر خلاف اغلب خلفای اموی، در اعطای جایزه ها و توانمندی های اقوام و ملل دیگر با تساهل و تسامح رفتار می کردند. آنان به دلایل متعدد، از علما و دانشمندان کاردان با نژادها، ادیان و مذاهب مختلف استقبال می کردند. بسیاری از این دانشمندان، از ابتدا و یا بعدها

مسلمان شدند و با ترجمه کتب علمی از زبان های هندی، یونانی، سریانی، ایرانی، مصری، رومی و ... نهضت ترجمه را راه اندازی کردند، نهضتی که در مجموع، موجبات رشد سریع علوم را در جهان آن روز به ارمغان آورد و مسلمانان را به تفکر، تدبیر و تحقیق واداشت و زمینه ی تکامل تمدن اسلامی را فراهم نمود.

مسلمانان، در دوره عباسیان، همزمان با پیشرفت در اکثر شاخه های علمی در زمینه مهندسی و معماری نیز به عنوان بخش سخت افزاری تمدن اسلامی، به پیشرفت های قابل توجهی دست یافتند و شهرهایی زیبا همراه با ساختمان هایی عظیم و شکیل بر پایه هویت اسلامی بنیاد گذاشتند. شهرهایی همچون "بغداد" و "قاهره و حلبه" که تا قرن ها بعد، حتی بعد از تهاجم رومیان، صلیبیان و مغول ها به جهان اسلام، همچنان به عنوان نماد و نمودی ارزشمند از تمدن اسلامی در خاطره و حافظه بشری باقی ماند.

گفتنی است که با انحطاط خلافت اسلامی که با حضور و سپس غلبه ترکان آغاز شده بود، تساهل و تسامح عالمانه نیز نه رهایی یکی از عوامل اصلی تشکیل و تکامل تمدن اسلامی بود، به تدریج بگ باخت و تعصب های خشک قومی و مذهبی جای آن را گرفت و حاکمیت حلفای ضعیف النفس، کم سواد، عیاش، خوشگذران و بی علاقه به علم و دانش موجبات تضعیف و سپس نابودی دولت عباسیان را به مرور فراهم آورد.

این کتاب که در واقع مقدمه ای است کوتاه بر یک مبحث بزرگ و مهم در حوزه تمدن اسلامی، که با هدف توصیف و اندکی تحلیل نقش تسامح و

تساهل در فراز و فرود تمدن اسلامی در دوره عباسیان نگارش شده است و امید که در هدف خویش موفق بوده باشد.

در پایان بر خود لازم می دانیم از جناب آقای دکتر داوود یحیایی و جناب آقای دکتر رضا دشتی که در مراحل مختلف، راهنمایی های عالمانه و ارزشمند فرمودند، قدردانی کنیم. همچنین از دوست هنرمندمان، جناب عبدالکریم محمادی به خاطر طراحی جلد و حروفچینی کتاب تشکر می گردد.

از همه خوانندگان عزیز هم که با نگاه نقادانه خود کتاب را مورد مطالعه قرار می دهند، طرأت عالمانه خود را متذکر می شوند به طور ویژه سپاسگزاری می شود.

و من ... التوفیق

مولفان: ۱۳۹۶